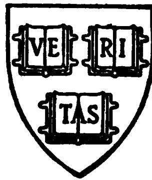

Google

PALMEN
Z. TOPELIUS OMAN AJAN
ARVOSTELUSSA

VE RI
TAS

E. G. PALMÉN

Z. TOPELIUS

OMAN AJAN ARVOSTELUSSA

HELSINGISSÄ
KUSTANNUSOSAKEYHTIÖ OTAVA

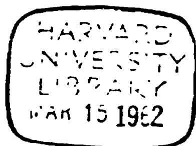
E. G. PALMÉN

Z. TOPELIUS

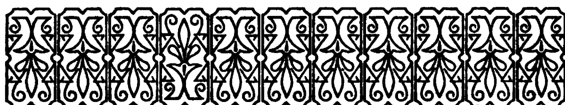
OMAN AJAN ARVOSTELUSSA

HELSINGISSÄ
KUSTANNUSOSAKEYHTIÖ OTAVA

HELSINGISSÄ,
SUOMAL. KIRJALL. SEURAN KIRJAP. OSAKEYHTIÖ
1899.

I.

Suomi-äidin sylissä on kanervakukkien lempeä runoilija viimeisen leposijansa löytänyt, ja yksimielisenä kansamme siinä tilassa osoitti suruansa, kiitollisuuttaan tavalla, joka voittaa nekin liikuttavat juhlallisuudet, millä aikoinaan Runebergiä ja Lönnrotia saatettiin heidän ikuiseen lepokammioonsa. Eikä tunteiden esiintymisessä tällä ker-

---

Tämä esitelmä pidettiin Savokarjalaisen osakunnan viikkokokouksessa samana päivänä, jolloin Topelius haudattiin; sittemmin samaa ainetta täydellisemmin keväämpänä 1898 esitettiin iltamassa, jonka savokarjalaiset ja viipurilaiset ylioppilaat pitivät. Kirjoitus esiintyy nyt muistin avulla paperille pantuna, osittain laajennetussa muodossa.

taa kuten monesti, ole ollut sitä liioittelua, joka niin helposti vasta-avatun haudan partaalla valtaa mielen; päinvastoin voimme täydellä varmuudella luottaa siihen, että vastaiset ajat tässä kohden tuovat ilmoille paljonkin ylevää ja kaunista sen lisäksi, mitä lähin sukupolvi on runoilijavanhuksessamme nähnyt.

Mutta sellaisen tunteen valaisemiseksi ja täydentämiseksi voipi olla opettavaa katsastaa taaksepäin menneihin aikoihin, vaikkei silloin vallinnut mieliala olekkaan nykyisen kaltainen, — vaikkapa se joskus suorastaan meidän tunteitamme loukkaisikin. Saatte itse päättää, ovatko ne soraäänet, jotka vuosikymmenien takaa kajahtelevat korviimme, omansa vähentämään vai enentämään meidän kunnioitustamme poistunutta runoruhtinasta kohtaan. Esitän ainetta ilman laajempia tutkimuksia, ainoastaan omien näkemien ja kuulemien avulla. Jos tässä olisin personallisille havainnoille antanut suurempaa merkitystä, kuin niille oikeutta myöten tulee, voinee tutkimus aikoinaan korjata erehdykset.

Moni teistä muistaa niitä juhlia, joilla vietettiin 14 päivää tammikuuta 1888, mutta kenties se sittenkin on teille uutta, että yleisön kanta runoili-

jaa kohtaan ei silloin ollut sinnepäinkään niin yksimielinen kuin meidän päivinämme. Mikäli minä saatoin asiaan tutustua, oli eroitusta olemassa juuri sillä puolella, joka luulee etupäässä edustavansa ruotsinkielistä kirjallisuutta ja ruotsin kieltä. Heidän rivinsä osoittivat kylläkin huomattavia aukkoja, ja jos ei enää olekkaan helppoa saada juhlissa olleiden nimiä selville, voipi toisella tavalla sitä varmemmin saada näkyviin, millainen siihen aikaan oli ruotsikiihkoisten mieliala Topeliusta kohtaan. Häneen tähdättyjä syrjäiskuja, salaviittauksia, jopa törkeätä ivaakin tapaa usein 1880-luvun svekomaani-sanomalehdistössä, — sellaisia hyökkäyksiä, jommoisia eräät julkisuuden miehet luulevat voivansa pimeästä lymypaikasta tehdä nimitettyjä henkilöitä vastaan, kunnian vaatimuksia muka loukkaamatta, kunhan juttu vain on lehden kellariosastossa luettavana. Tapa ei nytkään ole tuntematon, mutta esineet ja muoto vaihtelevat. Kymmenen vuotta sitten nimimerkki Z. T., kantajansa iästä ja ansioista huolimatta, sekin oli suojatonna noita suupaltteja vastaan, joitten rohkeus kasvaa samassa määrässä kuin personallinen ja julkinen vastuunalaisuus heidän sanoistaan vähenee tai suorastaan katoaa.

Mutta silloin kuin Topelius täysinpalvelleena erosi yliopistosta, 1870-luvun lopulla, oli asema vieläkin pahempi. Jotakuinkin täydellinen puolue-ero oli vaikuttamassa, kun yliopiston nuorison puolelta tahdottiin erityisellä jäähyväisjuhlalla kunnioittaa ylioppilaslaulun tekijää, rakastettua opettajaa.

Tuuma oli syntynyt Savokarjalaisessa osakunnassa ja sai heti kannatusta suomenmielisissä ylioppilaissa ja piireissä, — mutta ei muissa. Kovin nyrpeästi juhlaa toiselta puolen katseltiin — varsinkin kun siinä vallinnut isänmaallinen mieliala ei sitten antanut muistutuksille vähääkään aihetta. Ennen juhlaa oli levitetty huhuja, että muka tultaisiin Topeliusta kiittämään siitä vain, että hän, kun sai Runebergin muistoksi pidetyssä suuressa surujuhlassa tulkita yliopiston ja isänmaan tunteita, oli lausunut nuo kuuluisat sanat, joilla ennusti, että kun kerran synnyinmaan laulu korkeamman kaiun saa, niin laulaja on laulava suomen kielellä. En taida liioitella jos lausun, että nuo 7 tai 8 sanaa, jotka puhuja silloin, tilaisuuden synnyttämän innostuksen valtaamana kuuluu lisänneen jo valmiiksi kirjoitettuun puheeseensa, monella taholla hävittivät sen rakkauden, jonka hän pitkän iän vaikutuksella oli saavuttanut. Ei

haihtunut vuosikymmeniin se katkeruus, jonka tämä ennustus ruotsinmielisissä herätti. „På finska, på finska“ sihisi sata ääntä yli koko juhlasalin, kun nuo sanat olivat lausutut; kasvoissa tuli näkyviin sama mieliala. Totuudenmukaisesti en edes voi lisätä, että runoilija samassa määrässä olisi toiselta puolen voittanut, mitä toisella kadotti. Jos ennustus meihinkin teki mahtavan vaikutuksen, niin se ei periaatteessa muuttanut kantaamme häntä kohtaan, sillä hyvin tiedettiin jo ennestään, että Topelius kaikista ruotsiksi kirjoittavista runoilijoista oli suomalaisin.

Kun siirrymme vuosikymmenen vieläkin kauemmas taaksepäin, tullaan siihen aikaan, jolloin minä nuorena ylioppilaana pääsin yliopiston oloja katselemaan. Sellaisista kaukaa tehdyistä havainnoista voi tietysti sanoa, etteivät ne ole aivan luotettavia, mutta kenties ne sittenkin kuvailevat sitä henkeä, joka silloin kasvavassa polvessa oli valloilla.

Kovin omituiselta 1860-luvulla vallitseva käsitys tuntui sille, joka ei kodissaan ollut kuullut Topeliuksesta muuta kuin hyvää.

Kolmen osakunnan kannasta sain siihen aikaan vähän tarkemmin selkoa. En usko, että To-

pelius pohjalaisessakaan osakunnassa, josta hän kumminkin oli lähtenyt, oli erityisessä arvossa pidetty. Alullaan oli juuri svekomanian ja fennomanian kiivas kamppailu, ja osakunta oli sen johdosta hajonnut kahteen puoliskoon, joskin muodollisesti sekä — missä toverien kunnia sitä vaati — asiallisestikin oltiin ja toimittiin yhtenä miehenä. Topeliuksessa ei monikaan tainnut sillä hetkellä nähdä edustajaa, jonka tähden kannatti täydellä tarmolla innostua. Olihan hän sitäpaitsi tullut länsisuomalaisten inspehtoriksi, siirtyen sillä lailla ulommas pohjalaisten piiristä. Mutta länsisuomalaisten johtavissa piireissä vallitsi omituisen ivallinen henki, jonka ylpeätä hymyä vastaan tuskin mikään taivaassa tai maan päällä oli turvassa. Yliopiston arvoisat isät, ne ne eritotenkin olivat purevan sukkeluuden esineinä, eikä osakunnan inspehtori suinkaan tässä kohden jäänyt osaansa saamatta. Mitä vihdoin uusmaalaisiin tulee, joita minä puolestani osakuntalaisena paraiten saatoin seurata, oli asia vieläkin selvempi — ja Topelius vielä vähemmin kunnioitettu. Wilhelm Grefberg vainaja oli oikeastaan se, joka nuorten viikinkien kantajoukkoa johti ja edusti, ja peräti harvoin hän olisi kunnioittanut Topeliusta mainitsemalla hänen oikeata nimeänsä-

kään. „Kyrktuppen“ tahi lyhyyden vuoksi „Tuppen“ oli se nimi, jolla tämä „ruotsalaisen sivistyksemme“ valtapylväs, kiilto terävissä silmissään ja äänessä vihansekaista ylenkatsetta, säännöllisesti mainitsi sitä miestä, joka oli määrätty vuosisadan loppuun pitämään korkealla ruotsinkielisen runouden lippua Suomenmaassa.

Enpä uskalla kehua, että olisin itse jättänyt velkaani maksamatta sille kehitysjaksolle, jolloin nuorukainen on valmis opettajiinsa ja vanhempiin henkilöihin yleensä sovittamaan mitä runoilija aikoinaan ajatteli vanhasta vänrikistä:

Tuommoisen suhteen, sen mar ties,
Min' olin oikein aika mies.

Mutta sittenkään en pitkiin aikoihin voinut ymmärtää, mistä oli alkunsa saanut tuo katkeruuden pohjasävel henkilöä kohtaan, jonka vertaista lempeämielisyydessä tuskin saattoi löytää.

Myöhemmin sain tälle ilmiölle selityksen, jahka olin tullut saaneeksi tietoja oman lapsuuteni ajan oloista, — siitä ajasta, joka meille tavallisesti on kaikista vierain, koska siitä tavallisesti ei löydy kirjallisia esityksiä eikä omat havainnotkaan niin

pitkälle ulotu. Hämmästyen sain silloin kuulla, että aikoja oli ollut, jolloin Topeliusta vastaan vähimmättäkään epäilyksettä oli viskattu — isänmaankavaltajan nimi.

Niin aiheeton, suorastaanpa mieletön on tämä syytös, ettei hevillä voi uskoa yhdenkään järkevän ihmisen voineen moiselle panettelulle luottamusta antaa. Täytynee siis tässä tuoda todistuksia esiin, että todellakin aikoinaan on moisia juttuja totena pidetty. Häpeä lankee solvaajan eikä solvatun niskoille; ei siis voine paheksua, että unohduksesta vedetään esille sellaista, mikä ei koskaan olisi päivän valoa ansainnut.

Topelius oli keväällä 1854 hakemuksetta tullut ylimääräiseksi professoriksi nimitetyksi, melkein samaan aikaan kuin länsivallat julistivat sodan Venäjää vastaan. Kun amiraali Plumridge alkoi hävitystyötään Pohjanmaan rannikkokaupunkeja vastaan, seurasi Topelius tätä kunniatonta yritystä oikeutetulla inholla, ja siinä sanomalehdessä, Helsingfors Tidningarissa, jota hän ylläpiti, ja jossa paraat hänen kertomuksistaan ovat ensin päässeet julkisuuteen, hän ilmaisi kantaansa tavalla, jota luullaksemme ei voi missään suhteessa sopimattomaksi katsoa. Numerot 45—47 v. 1854 ovat

tässä kohden etupäässä huomioon-otettavat, jos tahtoo asiaa yksityiskohdissa tutkia.

Toisin ajattelivat kuitenkin sen ajan rabulistit, joita kaiketi — päättäen siitä melusta, jonka saivat aikaan, — oli jommoinenkin joukko, varsinkin yliopiston kasvavassa polvessa. Marseljeesin sävelille oli Topelius vähää ennen tehnyt uudet sanat, joissa muun muassa sanottiin, ettemme Venäjän tähden unohtaisi Ruotsin sivistystä, ja hän oli lopettanut innostuneena laulaen:

Upphöjom tankens svärd
För andens fria verld!
För Suomis folk och språk och land
Och för dess framtids makt!
Att brista må hvart nesligt band,
Som det i bojor lagt.[1]

Tämän laulun johdosta joku, jolle Topeliuksen suora ja lojalinen valtiollinen kanta tuntui vastenmieliseltä, otti runoilijaa vastaan tehdäkseen häväistyslaulun, jota laajalle levitettiin käsikirjoi-

[1] Kohottakaamme ajatuksen miekka hengen vapaan maailman hyväksi! Suomen kansa, kieli ja maa sekä sen tulevaisuus eläkööt! Katketkoon jokainen häpeällinen side, joka sen kahlehtii!

tuksina. Matkien Topeliuksen säkeitä tuo nimetön kirjoittaja hänestä sanoo, että hän muka tahtoi kurjalla kullallansa („med sitt usla guld“) soaista Suomen poikia Venäjän hopearuplien tähden unohtamaan Venäjän sortoa. Viittaamalla yllämainittuihin sanomalehtinumeroihin pannaan sitten seuraavat sanat Topeliuksen suuhun, hänen oikeana kantanansa muka:

»Hvad båtar frihet här
Om pungen tomer är!
Nej, lif och frihet, folk och land
På denna jordens ring
Mot välstånd, bergning, titlar, band
Betyder ingenting.» [1]

Ja haltioihinsa näin päästyänsä tuon häväistyslaulun tekijä kysyy, minkä nimen Topeliuksen laulu ansaitsee, vakuuttaen omasta muka „suomalaisesta“ sydämestään, että se oli tuskasta pakahtumaisillaan. Ja täydelliseen raivoon hän lopulta tulee, huutaen omaan kysymykseensä vastaukseksi:

---

[1] »Mihinkä vapaus tässä hyödyttää, jos kukkaro on tyhjä! Ei, elämä ja vapaus, kansa ja maa täällä maan päällä ei merkitse mitään toimeentulon, varallisuuden, arvonimien ja tähtien rinnalla.«

Förrädare en man
Som han blott nämnas kan.
I slafviskt smickers tjenst han vill
Framkrypa sina dar.
Hans namn, hans bragd hör skammen till,
Med nesa lefver qvar.[1]

Tätä pitemmälle tuskin voi mennä, enkä katso tarpeelliseksi tuoda enemmän todistuksia esille osoitteeksi, että Topelius 1850-luvulla, vaikkei hän silloin enemmän kuin myöhemminkään suoranaisesti ollut osallisena valtioelämässä, sittenkin on saanut valtiollisen vihan pikarin tyhjentää sakkaan asti. Olkoon että tuota katkeruutta etupäässä löytyi yliopiston ja Helsingin piireissä, mutta siihen aikaan ne paljon täydellisemmin kuin nykyänsä edustivat sivistynyttä yleisöä. Ja jos runoilija myöhemmin saikin lohdutusta ja hyvitystä kokonaisen kansan rakkaudessa, niin moisen vääryyden muistot eivät tietysti pitkänkään elämän kuluessa voineet täydelleen unohtua.

---

[1] Kavaltajaksi vaan hänen kaltainen mies on mainittava. Orjallisen imartelun palveluksessa hän tahtoo koko elinaikanaan madella. Hänen nimensä, hänen toimensa on häpeän oma; halveksittuna se eläköön.

II.

Olette sanotusta toivoakseni saaneet käsitystä siitä, miten n. s. kansansuosio voi olla vaihteleva. Korkeimman huipun ja syvimmän kuilun välillä ei ole sen pitempi matka, kuin että Topelius on miespolven ajassa voinut nousta laaksosta kukkulalle. Toiselle, jolla ei ole hänen ansioitansa, tuommoinen kohoaminen tietysti olisi ollut melkoista vaikeampi, jos mahdollinenkaan, mutta esimerkki joka tapauksessa osoittaa, miten todenperäinen on tuo muinaisroomalainen lauselma: *opinionum commenta delet dies*, päiväkausi yleisen mielipiteen päätöksen kumoo.

Mutta tässä asiassa pysyäksemme voinette syystä kysyä: kuinka se on mahdollista, että Topeliuksen suuret ansiot niin kauan jäivät täyttä tunnustusta saamatta. Olihan hän jo 1850-luvulla kaunokirjallisen tuotannon kautta, osaksipa tieteellisilläkin esityksillä voittanut niin huomattavan sijan kirjallisuushistoriassamme, että sitä jokainen oli velvollinen tunnustamaan. Eivätköhän edes järkevimmät ole heti noita ansioita tunnustaneet?

Epäilemättä he sen tekivät, ja jos aina voisi ottaa huomioon tuon hyvän säännön, että ääniä on arvonsa mukaan punnitseminen eikä vain ykkösinä laskeminen, niin Topelius kyllä oli saavuttanut ansaitun tunnustuksen ennenkuin 70:nnen ikävuotensa saavutti. Mutta vasta jälkimaailma voipi seuloa ansiot niin, että monet arvottomat ykköset jäävät unohdukseen, samassa kuin muutamat harvat henkilöt merkitykseltään kasvavat. Mitä Topeliukseen tulee on sitäpaitsi huomattava, että hän harvinaisessa määrässä sai suuren osan aikaansa seisoa vielä suurempien varjossa.

Runoilijana, sanomalehtimiehenä, historioitsijana, nuorison kasvattajana Zacharias Topelius etupäässä on tehnyt nimensä tunnetuksi. Katselkaamme missä asemassa hän kussakin suhteessa on ollut.

Tämän vuosisadan keskipaikoilla oli kansallamme kaunokirjallinen sankariaika, jommoista emme uskalla toivoa piankaan palaavaksi. Runeberg, Cygnæus, Stenbäck, Topelius seisoivat melkein yhtaikaa täydessä voimassaan; samaan polveen oli myöskin aikaisemmin poistemmattu Nervander kuulunut, ja nuorempien joukossa Wecksell oli ikätovereitansa päätä korkeampi. Harvi-

naisen runsaasti Luoja siis oli runonlahjoja silloin suonut kansalle, jonka koko lukumäärä ei vielä noussut kahteen miljoonaan.

Mutta tässä kävi kuten rikkaan perillisen, joka ilman omia ponnistuksiaan on varallisuutta saanut: hän unohtaa kokonaan, että noista aarteista voi tulla loppu ennenkuin hän tietääkään. Maamme laulajalle yleisö kyllä antoi täyden tunnustuksen, se oli tietty, ja Stenbäckin syvämietteistä runoutta pidettiin arvossa, vaikka hän tosin aina jäi useimmille vieraaksi. Cygnaeuksen omituinen nero ja naivisella itsetietoisuudella esiintyvä mahtipontisuus, ne ne takasivat hänelle suuren, jos kohta ohimenevän suosion, varsinkin yliopiston nuorisossa. Mutta Topeliuksen vaatimaton, ujo runotar sai toistaiseksi saman kohtalon kuin kankaan kanervakukat, joita hän niin hellästi rakasti: se sai vähemmän tunnustusta kuin ansaitsi. Tulipa itse populariteetti tässä kohden Topeliukselle vahingoksi. Hänen sointuvia, sujuvia tunteenkuvauksiaan uskalsi pian jokainen nuorukainen jäljentää, joka vain äidinkieltään ja runomittaa hallitsi, ja jos esikuvan ansiot tässä tapauksessa kuten tavallisesti oppilaiden kyhäyksissä esiintyivät vähennettyinä, niin heikkoudet sitä paremmin tulivat

noitten epigonien, Hertzbergin, Reuterin y. m. runoissa näkyviin.

Niinpä Topelius ei runoilijana saanut sitä tunnustusta, minkä ansaitsi. Häneen nähden toteutui täydessä määrin se vertaus, jonka Oksanen on tehnyt Vänrikki Stoolin laulajasta puhuen:

Me kaikenlaiset laulajat
Ja kanteloisen kantajat,
Meilt' ääni vieno maahan vaipuu,
Kun tämä jättikannel kaikuu.

Topelius oli Porilaisten marssiin kirjoittanut varsin kauniit sanat:

Skuggor från de flydda dar,
Stån upp ur tidens natt och skyllren än med rostiga muskőter,

mutta kokonaan ne unohtuivat, kun tuli tunnetuksi Runebergin mahtava:

Söner af ett folk, som blödt
På Narvas hed, på Polens sand, på Leipzigs slätter, Lützens kullar,
Än har Finlands kraft ej dött!

Mutta jos suuri yleisö tässä kohden ei tien-

nyt Topeliukselle antaa täyttä arvoa, on sitä huomattavampi, miten hyvin Runeberg oivalsi runoveljensä neroa. „Topelius on velho; mihin hän vain kajoo, niin siitä tulee runoutta“ kuuluu hän kerran lausuneen. Toisen kerran hän sanoi: „Topelius on minun runovaimoni“ (min poetiska hustru), kuvaten täten parilla sanalla heidän välinsä kauniimmin, sattuvammin kuin moni voisi sen tehdä pitkillä selityksillä. Ja J. V. Snellman, joka vielä vanhanakin niin säälimättömällä suoruudella esitti ajatuksensa ketä vastaan tahansa, lausui Topeliukselle ylioppilasten jäähyväisjuhlassa v. 1878, kun tämä tavallisella kainoudellaan oli sanonut, ettei hän ollut tiedemies eikä filosofi, joten muka saattoi vaihtaa suoritetut työnsä nuoruuden rajattomiin toiveihin: „minä sanon sinulle, veli Topelius, kyllä meillä on tiedemiehiä ja löytyypä niitä filosofi-hölmöjä, mutta runoilijaa ei synny joka päivä, veli Topelius.“

Voinette näistäkin kaskuista jo vakuuttua siitä, että suuret auktoriteetit jo aikoja ennen kuin yleisö tiesivät täydelleen arvostella Topeliuksen runoilijaneron suuruutta, joka siksi vain oli aikalaisten silmissä pieni, että se seisoi rinnan Runebergin runottaren kanssa.

Muissakin kohden Topelius on jäänyt muitten varjoon.

Sanomalehtimieheksi hänellä oli aivan erinomaiset edellytykset: palavaa isänmaallista intoa, monipuolisia harrastuksia ja ennen kaikkea verraton taito antaa viehättävä muoto kaikelle, minkä vain tahtoi lukijalle esittää. Suuresti erehtyy se, joka yksistään „Finska förhållanden“ nimisten kirjasten mukaan arvostelee hänen kantaansa sanomalehdistön silloisia vihollisia kohtaan, kreivi Bergistä alkaen mitättömimpään sensoriin saakka. Nykyajan nuorison ei liioin ole lupa unohtaa, että juuri Topelius monta monituista kertaa on paraan ja selvimmän muodon antanut tunteille, tulevaisuuden-toiveille, jotka juuri silloin liikkuivat jokaisen sivistyneen kansalaisen mielessä. Jos nuo vakavat aatteet, horjumattomat riennot olojen pakosta olivat runouden muotoon puettavat, niin niiden merkitys ei silti ollut vähempi; ajatelkaatte vaan tuota mahtavaa „jäänlähtöä Oulujoesta“! Erinomaisen sisällyksen Topelius sitäpaitsi kykeni lehdelleen antamaan. Siinä ilmestyi ensi kerran nuo Välskärin kertomukset, joitten rinnalle päässyttä ei ole toista ruotsinkielellä kirjoitettua sarjaa historiallisia kertomuksia. Päivän tapahtumista hän

Leopold kapteenin nimellä kirjoitti kuvauksia, joita vuosikymmenienkin kuluttua kirjallisuuden harrastaja nautinnokseen lukee.

Mutta Topeliuksen täytyi tässä kohden kilpailla kahden miehen kanssa, jotka hekin, kumpikin tavallaan, olivat aivan erinomaisia, ja täytyy myöntää, että molemmat voittivat hänet, osaksi omalla etevyydellään, osaksi asianhaarojen avulla. Toinen oli vanhan ajan mies, jos kohta suurin uudistajamme koko tällä vuosisadalla, — J. V. Snellman; toinen oli uuden ajan edustaja, Robert Lagerborg. Kumpikin ansaitsee tässä huomiota, sillä opettavampaa vertausta voipi harvoin tehdä.

Sittenkuin hallinnollinen mielivalta oli tehnyt Saiman vaikutuksesta lopun, saattoi Snellman vielä Litteraturbladin kautta ohjata yleistä mielipidettä jättiläistarmollaan. Hänen sanansa herättivät kyllä usein suuttumusta ja polemiikkia, jopa kiivasta vihaakin, mutta vastustamattomasti ne sittenkin vaikuttivat kaikkiin julkisessa elämässämme osallisiin kansalaisiin, pahimpiin vastustajiinkin, — siitä ei ainakaan jälkimaailmalla voi olla epäilystä. Nuo syvämietteiset pitkät katsaukset, nuo tulta säihkyvät riitakirjoitukset, joita ei enää tarvitse Litteraturbladin palstoista etsiä, sittenkuin niiden tekijän

kootut teokset ovat ilmestyneet, antoivat tieteellisen perustuksen yhteiskunnallisille uudistuksille, missä Topelius pikemmin vaikutti tunteisiin ja viritti intoa. Snellman oli ladun hiihtäjä, latvan taittaja, jonka rinnalla jokainen muu oli pieni, ja tässä seurassa Topeliuksen vieno, myöntyväinen luonne tietysti näytti heikolta, miehuutta puuttuvalta. Muinaisuutemme viehättävimmätkään muistot eivät voineet aukkoa täyttää, kun vapauttava sana ajan polttavista kysymyksistä oli etsittävä muualta kuin Topeliuksen lehdestä.

Ja vähän myöhemmin astui näyttämölle uuden uutukaisilla tamineilla varustettu, senpä tähden vieläkin vaarallisempi taistelija. Papperslyktan oli Suomessa uudenaikaisen sanomalehdistön oras, mutta Lagerborgin johdolla Helsingfors Dagblad varttui vallaksi, jommoista ei myöhemmin mikään lehti ole kyennyt saavuttamaan. Lukuisa toimittajajoukko, sisällyksen vaihtelevaisuus ja uutisten paljous, ne ne tässä kohden saivat korvata mitä Snellman Saimassa oli saanut aikaan verrattomalla nerollaan ja ihmeellisellä monipuolisuudella. Kannaltaan Dagblad ei ollut läheskään niin omintakeinen ja johdonmukainen kuin Saima tai Litteraturblad; polemiikissa se ei ollut täysin rehelli-

nenkään, mutta erilaisista aineksista se sai luoduksi kannan, joka oli suuren yleisön tarpeitten ja kannan mukainen. Niin proosallisia sekä kaunokirjallista arvoa vailla kuin Dagbladin johtavat kirjoitukset olivatkin, niin ne sittenkin selittivät riidanalaisia kysymyksiä, totuttaen yleisöä noita kysymyksiä punnitsemaan, ja vastustamattomasti tämä kehittyneempään valtioelämään soveltuva muoto pääsi voitolle.

Sellaiseen jokapäiväiseen taisteluun ja keskusteluun Topelius ei ollut luotu, ja Helsingfors Tidningar siis tuli vanhanaikaiseksi. Siitä ei ajoissa tullut uusien aatteiden varsinaista ahjoa, vaikka se kyllä joka ainoassa numerossaan toi esille tuon tunnetun vaalilauselman: *qvid verum atqve decens curo et rogo,* — harrastan ja etsin mitä on totta ja paikallaan. Nerokas Snellman toisella puolen, notkea, erinomaisen taitava Lagerborg toisella — eipä kumma että Topeliuksen maine sanomalehtimiehenä vaaleni: toisenlaisissa oloissa ensimäiseksi luotuna hän ei silloin voinut saavuttaa kuin kolmannen sijan. Ihanimmankin kukan kauneus ja tuoksu unohtuvat, missä väkivasaran musertava voima tai hiotun miekan terävyys ennen kaikkea ovat tarpeen.

Muutamilla muutoksilla voipi Topeliuksen asemaan historioitsijana sovittaa mitä on sanottu hänestä sanomalehtimiehenä.

Ei ole aina kyllin otettu huomioon mitä arvoa tälle puolelle Topeliuksen vaikutuksesta on tunnustettava, mutta koska minä äskettäin olen siitä lausunut mielipiteeni,[1] niin en katso tarpeelliseksi nyt ruveta sitä tarkemmin esittämään. Siinä kyllin, että Topeliuksen teos „Finland framställdt i teckningar“ sekä varsinkin hänen luentonsa Suomen historiassa, joilla hän sai kokonaisen ylioppilaspolven unohtamaan piintyneet valtiolliset epäilyksensä luennoitsijaa vastaan sekä monen rintaan laski kulmakivet isänmaalliselle mielelle, yksinäänkin riittäisivät kirjallishistoriassamme säilyttämään Topeliuksen nimen unohtumasta. Näihin ansioihin tuli vielä sitten arvokkaita lisiä, joista yliopistollinen kutsumuskirja Aleksanteri I:n satavuotisjuhlaan ennen kaikkea on huomattava.

Mutta olipa sattumuksen määräys, että Topelius tälläkin alueella oli joutuva kahden ajanjakson paraitten edustajain väliin ja varjoon. Gabriel Reinin huolellinen, tyystin punnitseva, vaivalloi-

---

[1] Katso Valvojaa 1898, siv. 15—23.

seen tutkimustyöhön perustuva kanta toisella puolen, Yrjö Koskisen uudet, laajat tutkimukset ja uudet aatteet toisella — epäedullisempaan asemaan ei voinut tulla se historioitsija, joka Topeliuksen tavoin tuomitsi sydämellään enemmän kuin järjellä, sekä pikemmin oli kauas katsova tietäjä kuin yksityiskohtien ja kuivien tosiasiain tarkkanäköinen, tunnollinen selvittäjä.

Niinpä Topelius tässä kohden ja suuremmallakin syyllä kuin runoilijana jäi toiseen riviin seisomaan, eikä itse arvellut kuuluvansa kolmanteenkaan. Ylimääräiseksi historian professoriksi hän kirjallisten ansioittensa vuoksi oli tullut, kun ei vielä historian alalla, paitsi väitöstä muinaisista naimistavoista Suomessa sekä esitelmää „Onko Suomen kansalla historiaa?" ollut kirjoittanut muuta kuin — Suomen herttuattaresta ja osan Bertelsköldien ja Larssonien vaiheista. Ja kun vakinainen professorinvirka tässä aineessa Reinin erotessa jaettiin kahtia, jotta kaksi tiettyä tutkijaa molemmat liittyisivät yliopistoon, nimitettiin Topelius omatta hakemuksettaan toiseen paikkaan, vieläpä kotimaisen historian edustajaksi, joten Yrjö Koskinen, huolimatta hänen ansioistaan Suomen historian tutkimuksessa, pakoitettiin siirtymään yleisen his-

torian alalle. Kun Topelius päälle-päätteeksi liian pitkälle menevällä hyväntahtoisuudellaan antoi ala-arvoisten tietojen tutkinnoissa käydä täydestä, niin tämä tietysti alensi hänen omaa arvoansa meidän, arvosanaa varten lueskelevain nuorukaisten silmissä, ja kun hän, johonkin määrin runoilijan vapaudella asioita käsitellen, usein kyllä saattoi vuosiluvuissa ja pikkuseikoissa erehtyä, samassa kuin ihmeen suuremmoisesti ja oikein tiesi kuvata aikakausien ja johtavien henkilöjen pääpiirteet, niin nuorison kärsivällisyyden vähäinen vakka jo oli täpösen täynnä. Eipä Topeliuksesta muka ollut historioitsijaksikaan.

Vielä oli tällä ihmeellisellä miehellä muitakin ansioita, yksi varsinkin, jota ei kukaan voinut häneltä riistää. Hän oli kirjoittanut satuja sellaisia, että jos aatteiden ihmeteltävä yksinkertaisuus ja ammentamaton syvyys jotakin merkitsevät, niin Tanskan kiitetty H. C. Andersen hänen rinnallaan muuttuu jokseenkin vähäpätöiseksi. Luonnon kirjan Topelius sitäpaitsi oli tehnyt ensimäiseksi, Maamme kirjan hän aikoinaan loi toiseksi kirjaksi alkuopetusta varten, molemmat sellaisia, ettei monen kansan kirjallisuus voi mainita niiden vertaista. Tulevien polvien kasvattajana hän siten

esiintyi niin suurena, että suurikin kansa voisi itseään onnelliseksi kiittää, jos yhtä puhdas sekä jaloaatteinen nuorisonjohtaja syntyisi joka vuosisatana. Tässä Topelius seisoi verrattomana, ilman kilpailijoita. Eiköhän hän edes siinä kohden voinut heti saavuttaa täyden tunnustuksen suloutta?

Mutta tästä puhuen täytyy minun teille kertoa jotakin, jota kenties ette nykyään tahdo täydessä määrässä uskoa, vaan jonka kyllä vuosikymmenen, kahden perästä tunnustanette todeksi. Niin kauan kuin leikki ja satu täydelleen tyydyttävät lasta, elää se niissä kokonaan, mutta lapsuuden ja nuoruuden murrosaikana nuo huvitukset äkkiä tuntuvat siksi arvottomilta, että puoleksi häpee, jos vielä äskettäin niistä välitti. Usea potra poika ei siinä iässä tahdo siitäkään tietää, että hänellä on sisaria, on äiti, — siksi yltynyt hänen miehuutensa on tuoreimmillaan ollen. Sellaisen kehitysjakson kestäessä satujen kertoja, vaikka kuinkakin etevä, ei herätä innostusta, tuskinpa edes kunnioitustakaan. Ja tämä ylenpalttinen miehuullisuus oli tarttunut meihin kaikkiin sinä merkillisenä, muutoksista uhkuvana aikana, jolloin puolen vuosisadan laiminlyönnit olivat vuosikymmenen työllä korvattavat. Siitä syystä Topeliuk-

sen ansiot nuorison ohjaajana eivät nekään saaneet heti täyttä tunnustusta. Lapsina olimme nauttien lukeneet Pikku Matin, Adalminan helmen, sadut Valterista sekä Akselista ja Stiinasta y. m. m., mutta vasta kun me aikanamme saimme etsiä omille lapsillemme henkistä ravintoa, silloin, mutta vasta silloin selvisi meille täydelleen, mikä aarre meillä oli ollut, josta emme ajoissa tienneet olla kyllin kiitolliset.

Kun Topelius vihdoin iäkkäänä sai suuremmassa määrin kansansuosiota osakseen, jota hän jo aikoja ennen oli ansainnut saada, niin se etupäässä oli seuraus siitä, että sukupolvet, joilla Eos oli ollut ensimäisenä lukemisena, täydellä itsetietoisuudella palasivat rakkauteen, joka naivisena tunteena oli meissä kaikissa leimunnut lapsuudeniässä, — siinä iässä, josta miehuuden riennot ja kunto arvaamattomassa määrässä riippuu.

III.

Paljon on Topeliuksesta kirjoitettu, paljon enemmän tullaan vastedes hänestä kirjoittamaan, enkä suinkaan luule tällä lyhyellä esitelmällä voi-

neeni antaa kuin muutamia viittauksia, joista kumminkin voinee teille nuoremmille olla ajattelemisen aihetta sekä kehoitusta tämän miehen toimeen lähemmin tutustumaan. Mutta „kun iltaa viel' on hetkinen", ja minä tässä kohden olen voinut kertoa teille ajoista, joissa minäkin olen ollut mukana, niin en voi olla lopuksi paria huomautusta edellä sanotun johdosta esittämättä.

Toinen muistutus koskee personallisesti Topeliusta, toinen on yleisempää laatua.

Lujinkin mies, joka näköjään keveästi kantaa aikalaistensa tuomion, ei suinkaan ole niin täydelleen karaistu, pansaroitu kuin yleisö tavallisesti uskoo; lieneepä hänellä useasti enemmän sydäntä kuin monellakin siinä joukossa, joka on valmis minä hetkenä tahansa, yhtä huolettomasti kuin kiviä järveen nakellen, tuomitsemaan hänet kunniattomaksi maansa kavaltajaksi. Tuimalla ivalla Saksan Bismarck saattoi kehua olevansa valtakuntansa „paraiten vihattu mies"; voimansa päivinä hän pelkäämättä tulevaisuuden tuomiota ja omantunnon ääntä ärsytti kansoja taisteluihin, joissa kymmentuhansien syyttömäin veri oli valuva maahan, jotta Saksan kovaa kokeneelle kansalle vihdoinkin vuosisatojen kärsimysten perästä koittaisi

onnellisen edistymisen aika, — mutta niin kova ei ollut hänkään, etteivät väärät syytökset ja kansalaisten viha olisi syvästi tuntuneet sydämen pohjassa. Hänen valtiolliset kirjeensä ja muistiinpanonsa paljastavat lukijalle, että tämä vuosisatamme mahtavin ja laillansa onnellisin valtiomies ei pitkän elämänsä aikana ole usein saanut häiritsemätöntä iloa nauttia. Sitä useammin hän on masennuksen hetkiä kestänyt, hetkiä jolloin tyly rautakansleri, tuo väkivallan sekä valtiollisen itsekkäisyyden luultu perikuva on hiljaisuudessa kärsinyt katkerasti, ehkei surrut sillä tavoin kuin hän, joka veljeään vastaan viritetyn pistoolin ojennettuansa

— illan itki, yönkin kokonaan
ja aamulla kuin laps viel' itkeskeli.

Ja tuo meille rakas, rautainen mies, joka koko voimansa käytti sorrettujen vapauttamiseen, unohdettujen kohottamiseen, — Saiman ja Litteraturbladin horjumaton, voittamaton sankari, on hänkin syvästi tuntenut niitä iskuja, niitä lukemattomia myrkytettyjä nuolia, joita hän sai rintaansa kun vakaumuksensa käskyä totellen taisteli, väistymättä oikeaan tai vasempaan. Hänen kirjoituk-

sissaan kohtaa meitä silloin tällöin huokaus, joka ilmoittaa miehekkään, karaistun luonteen väkisin vuosikymmenienkin kuluttua ilmoille pyrkivää murhetta siitä, että viha tuli paraitten ponnistusten palkinnoksi, sekä epäluulo, jopa törkeä panettelu vastaukseksi uskollisuudelle, joka yhteisen asian vuoksi pani kaikki omat edut alttiiksi. Sitä ihmistä ei ole luotu, jolle aikalaisten tuomio voisi olla täydelleen yhdentekevä.

Koko luonteeltaan on Topelius ollut hienotunteinen ja arka, jopa liiankin suuressa määrässä vaatimaton, ja siitä voipi jo arvata, miten syvästi se koski, kun hänet nimettömissä häväistyslauluissa ja juorupuheitten kautta kuvattiin isänmaansa kavaltajaksi, tai kun hän vielä 70-vuotisena sai viikinkilehtien viivanalaisten raakaa ivaa kestää. Mutta niinkuin metsän haavoittunut otus pyrkii yksinäisyyteen haavastaan paranemaan tai yksinäisyydessä kuolemaan, niin Topelius ei ole näitä kärsimyksen ja tuskan hetkiä näyttänyt muille kuin kenties perheen pienimmälle piirille ja Jumalallensa. Niistä lukemattomista runoista ja kirjoituksista, joissa hän tunteilleen antoi näkyvän muodon, en ole tavannut yhtään, missä hän olisi paljastanut syyttömästi loukatun murhetta tahi katkeralla suut-

tumuksella viskannut herjaajalle musertavan vastauksen. Minun täytyy sanoa, että niin paljon hyvää kuin Topeliuksesta onkin kirjoitettu, niin tämä piirre sittenkin on liikuttavimpia. Raamattu puhuu „Karitsan vihasta“, ja jos alhaista ja kurjaa täytyi rangaista, niin Topeliukselta ei sanoja uupunut. Mutta kun oma maine tuli kysymykseen, liittyi hänessä karitsan kaltainen vienous sankaruuteen ilman vertaistansa. Vai millä nimellä sopisi muuten tuota tosikristillistä nöyryyttä mainita, jolla Topelius läpi koko elämänsä kantoi personallisia loukkauksia, vastaamatta niihin koskaan sanallakaan?

Mutta toisellekin havainnolle yllä oleva esitys antaa aihetta.

Yleisen opinionin merkitystä ja valtaa on ammoisista ajoista asti tunnustettu, ja tietysti on yhteiskunnallisen kehityksen ihanteena päästä siihen, että jokainen täysi-ikäinen mies tai nainen tuntee ja käsittää yhteisiä asioita niin hyvin, että hänellä voi niissä olla vakaa kanta. Mutta useinpa oikea kuva ja irvikuva tässä kohden seisovat vieretysten: mistä voi tietää, onko „kansan ääni“ todellakin niin oikea ja varma, että sitä voi „Jumalan ääneksi“ tunnustaa?

Jälkimaailmalle asia on verrattain helppo. Ylempänä kerrotussa esimerkissä pysyäksemme: jos 1850-luvulla vakaumus, että Topelius oli ottanut rahasta pettääkseen isänmaataan, suurissa piireissä olikin niin yleinen, että jokainen toiseen suuntaan puhuva varmaan saattoi saada samat syytökset silmillensä, kun herjattua puolusteli, niin asema sittemmin on täydelliseksi vastakohdaksi muuttunut. Varmaan on vielä elossa montakin miestä, jotka tuohon enemmistöön kuuluivat, mutta ei ole kuultu kenenkään nykyänsä kehuskelevan siitä, että hän on tuon häväistyslaulun sepittänyt tahi tehnyt parastaan sille julkisuutta antaakseen. Niin valtaava kuin enemmistö silloin saattoi olla, kuin tuhka tuuleen on se miespolvessa ehtinyt kadota; sen jälkiä ei löydettäisi, — jollei sattuisi noilta ajoilta olemaan tallella kellastuneita papereita, jotka puhuvat itse puolestaan.

Mutta vaikka te kaikki olettekin siinä iässä, että voitte toivoa saavanne vielä monen vuosikymmenen ajan toimia isänmaan palveluksessa, niin ette varmaan tyydy siihen vain, että kenties elämänne loppupuolella saatte nähdä totuuden ilmenevän asiassa, joka tänään on teille pääkysymyksenä. Te muistatte kenties muitakin tapauksia,

jolloin eilispäivän valhe on tämän päivän totuus. Missä ovat nykyänsä nuo uljaat sankarit, jotka omasta merkityksestään täysin vakauneina aikoinaan vaativat historian lehdille merkityksi, että he olivat selvänäköiset isänmaanystävät ja kannassaan horjumattomat, kun J. V. Snellman vuosisadan keskipaikoilla muka möi maansa ja kurjasti kullalle kumarteli? Olipa yleisön tuomio silloinkin niin yleinen, että melkoista rohkeutta tarvittiin, kun vastavirtaa soudettiin. Noissa harvoissa rohkeissa oli sittenkin enemmän järkeä kuin koko tuolla suurella joukolla, jolla oli lammaslauman yksimielisyys. Jos myöhemmin on entisen enemmistön miehiä kysytty noista asioista, kuuluu vastaus aina: minä olen aina epäillyt noita puheita; minä en ole kaikessa seisonut enemmistön kannalla! Tämmöiset miehet eivät ole lapsuudessaan käsittäneet Topeliuksen sattuvaa sanaa, että pallo saa kyllä olla gummielastikumista tehty, vaan ei oikeudentunto.

Mutta millä tavoin voipi sitten riidan kestäessä saavuttaa sellaisen kannan, josta ei vastedes tarvitse itsensäkään edessä hävetä?

Kysymys on tärkeä, levottomina aikoina varsinkin. Vuosituhannen takaa kaikuva kysymys:

mikä on totuus? ei koskaan tunkeudu mieleemme niin painavana, kuin jos toisen henkilön kalliin omaisuus, hänen kunniansa on kysymyksessä. Niille varsinkin, jotka tahtovat kansansa opettajiksi valmistautua, on tässä kohden välttämätöntä päästä selvyyteen.

Siinä kohden uskallan vanhempana ystävänä antaa teille pari neuvoa, jotka eivät ole uusia, eivätkä suinkaan riitä kaikkia vaikeuksia ratkaisemaan, mutta jotka kenties sittenkin monessa tilassa voivat säästää teiltä katkeran katumuksen hetkiä.

Toivottavasti minun ei tarvitse teille selittää sen personallisen itsetunnon merkitystä, ettei ikinä eikä millään ehdolla mene nimettömästi ja väijyvän vihollisen tavoin toisen kunniaa loukkaamaan. Nimettömät häväistykset, olkootpa mitä laatua tahansa, ovat aina kunniallisen keskustelun tai toiminnan ulkopuolella, kuinka usein solvaajat niihin turvautuvatkin. Siinä vain voipi rehellinen taistelu, voipi vaali ristiriitaisten näkökohtien välillä tulla kysymykseen, missä mies seisoo miestä, syyt syitä vastaan.

Mutta siinäpä vaikeus on, ettei valtiollisissa asioissa aina voi syitä tietää, koska lähemmät asianhaarat tavallisesti pääsevät julkisuuteen vasta

myöhemmin. Millä tavoin voipi silloin tulla totuuden perille, jos vaillinaisiin tietoihin täytyy turvautua, mutta asian arvosteleminen ei siedä viivytystä?

Silloin, nuoret ystävät, löytyy vielä ojennusnuora, joka ei vie harhaan. Olettakaamme aina vastustajasta, että hänkin on koettanut täysin rehellisesti toimia, kuullen omantuntonsa ääntä. Sisäisistä vaikuttimista tuomitsee yksinään Jumala, — me ihmiset voimme surkeasti erehtyä, jos siihen työhön rupeamme. Jos joku on tullut päätöksiin, jotka meistä oudoilta tai vääriltä tuntuvat, niin sillä ei ole sanottu, että me asiaa tarkemmin tuntematta kykenisimme sitä paremmin punnitsemaan kuin se, jolle tuo kaikki on tuttua. Älkäämme liioin kiiruhtako tuomitsemaan silloin, kun hetken kiihtynyt mieliala vaatii tyydytystä, mutta järjen kylmä kritiikki on vaiti, vaan odottakaamme, kunnes asian rauhallinen punnitseminen käypi mahdolliseksi. Älkäämme myöskään rientäkö moittimaan sitä, joka on estetty itseään puolustamasta, sillä semmoisissa oloissa toteutuu joka päivä silmiemme edessä, kuten Andersenin tunnetussa sadussa, että yhdestä höyhenestä tulee viisi kanaa, oikeammin sanoen viisi ankkaa.

Muistakaamme ennen kaikkea, että meistä ken hyvänsä kerran voipi joutua samanlaisen arvostelun esineeksi, vaikkei monikaan meistä voi odottaa tulevansa tuohon kadehdittuun, ehkei kadehdittavaan asemaan, jossa yksilön täytyy toimia kymmentuhansien, satatuhansien kootulla voimalla. Tuskastuttavalta tuntuu silloin, jos itse olemme sellaisissa asemissa oleville tehneet vääryyttä. Kaikki mitä te tahdotte että ihmisten pitää teille tekemän, niin te myös heille tehkäät, — siinä neuvojeni ydin ja loppuponsi.

„Sehän on aapisessa“, sanoi Pikku Matti maaherralle, joka hänelle hyvät opetukset antoi.

„Niin on“, vastasi maaherra. „Mutta se ei ole kaikkien sydämessä.“

Hinta —: 50 penniä.